

b) hogy ezek a szabályok az actio-elméleten épültek fel s a nélkül sem meg nem érthetők, sem meg nem értethetők.

Azt nem mondom, hogy minden lehető gondolatárnyalatra egymagukban teljes magyarázatot adnak; de igenis állítom — mert száz meg száz gyakorlati próba győzött meg róla —, hogy:

a) a lehető esetek óriási többségében beválnak;

b) ha nem válnak be, szinte kézenfekvő a magyarázat, vagy abban, hogy az illető elütő mellékmondat az *értelmi érték kedvéért* nem simul a szabályhoz; vagy abban, hogy elhallgatott — de az előzményekből kivehető — gondolat szerepelt vonzó mondatul.

Miltiades életrajzán és a Pro Milone beszéden gondosan végigpróbáltam a két szerény igazodási tabellát és más kivételre, mint a mit fajilag imént megjelöltem, nem bukkantam.

Álló esztendeje immár, hogy az actiók kérdésében egyre tüzeesebben s elágazóbban folyik a vita. Szégyen és kár lenne úgy karunk reputációja, mint az iskolai munka realitása szempontjából, ha kétezredéves szaktárgyunk egyik alapvető kérdésére nézve nem tudnánk megállapodni akkor, mikor a köztudatban úgy sem a nyelvtudás, hanem annak módszere alkotja erősségünket. Ha most ezt az utolsó mentsvázat ellenlábás pártokra szakadva magunk rontjuk le, akkor igazán joggal kérdezhetik tőlünk a realisták, hogy mi czímen képezi az ókori philologia mindmáig a humanus iskola főtárgyát?

Az így felfogott kérdésnek fontossága legyen mentségem hosszúra nyúlt értekezésemért.

MOLNÁR ISTVÁN.

AZ ERDÉLYI RÉSZEK KÖZÉPISKOLÁINAK TERÜLETI ELOSZTÁSA.

I.

Habár nem egyszer próbálja a napi sajtó egyik-másik organuma kifogásolni a közoktatásügyi kormány által a nemzetiségi vegyesajkú területekre a multban meghozott tetemes áldozatokat, örömmel constatáljuk: hogy Wlassics minister culturpolitikáján ez a viszonyok félreértésével menthető gáncsolás csakis annyit változtatott: hogy míg egyfelől, a nagy magyar Alföldnek a korábbi időkben nem eléggé méltányolt culturalis szükségleteit tervszerű egymásutánban gondoztatja, másfelől

még fokozottabb éberséggel és előrelátó gondossággal erősítetteti — a nemzetiségek áradatától ostromolt — apró magyarsági szigeteket s nagy erővel szaporítja azon intézmények számát, melyek nélkül a nemzeti állam kiépítése s a különböző származású honpolgároknak a hazaszere-
tetben való összeforrasztása megvalósíthatatlan jó reménykedés maradna minden időkre. S mert a tapasztalás is azt bizonyítja: hogy a csak hosszú idő során át lassú egymásutánban megvalósítható népnevelési intézményekkel párhuzamosan a városi centrumok megerősítése magának a népnevelésnek is óriás előnyével jár s különösen a középiskolák arányos elosztása a mi soknyelvű és felekezetű értelmiségünk érzelmi hármóniájával a nép rétegeire is leghamarább átplántálhatja azokat a magasztos intenciákat, melyek az állami egység és hazafias közszellem kialakulását főleg a határszélek felé még mindig sajnosan késleltetik; tán nem lesz felesleges egy negyedszázadnál is több időre terjedő észleleteink alapján elmondanunk; mik volnának a középiskolai oktatás terén az oly saját-
ságos történeti és faji fejlődéssel és még sajátosabb geographiai arczu-
lattal bíró erdélyi felföldön épen állami érdekből a sürgősebb kielégítési igénylő javítani valók?

Mert Wlassics Gyula miniszternek azon elégszer alig hangsúlyozható vezérével, hogy lehetőleg minden megyei székhely az ott összpontosított értelmiségnek megfelelő középiskolával rendelkezessék, a régi Erdély nagy vidékén legalább állami és magyarsági tekintetben messze áll még a megvalósításától. Az erdélyrészi törvényhatóságok központjain ugyanis Torda-Aranyos és Kis-Küküllőmegyék kivételével mindenütt találhatunk középiskolákat, sőt néhol azok még feles számban is vannak s a területi és népességi arányokat számszerűleg felül is haladják; de az a körülmény, hogy két törvényhatóságban egyáltalán nélkülöznünk kell a magyar középiskolai oktatás előnyeit s több másban igen tekintélyes állami hivatalokkal odautalt magyar családok az állam nyelvének elsajátítását kereső többi elemekkel együtt a szó szoros értelmében rá vannak kényszerítve az *exclusiv felekezeti és nemzetiségi szellemet terjesztő nem magyar tannyelvű középiskolák kizárólagos használatára*, már egymagában kívánatosná teszi e kérdések szélesebb körű szellőztetését s a közoktatási kormány és a törvényhozás figyelmének és áldozatkész-
ségének ide irányítását.

Ime mindjárt *Besztercze-Naszódmegye*, amott messzi északkeleten a máramarosi és bukoviniai havasok összeszőgellésébe vájódó *Nagy-Szamos* és *Besztercze* völgyeiben, a magyarság zömétől távol eső s közforgalmilag is nehezen elérhető, helyzete daczára mind e mai napig kizárólag nemzetiségi gymnasiumokra van utalva, annyi különbséggel: hogy a *Beszterczére* helyezett tisztviselők s ott lakó helyi értelmiség fiai *német*, a Naszódon lakozókéi *román tannyelvű* előkészületet nyernek az egyetemre.

Csoda-e azután, ha a magyar népekkel alig érintkező öme távol vidéken felnevekedő magyar családok fiai is nélkülözni fogják a helyes nyelvérzékét, a magyar költészet nemesítő befolyását s azzal a fogyatékos irodalmi tudással és szegényes szókincsesel kerülnek ki az életbe, minél többet a magyar nyelvet könyvből és az iskolában nagy nehezen tanulgató, de annak szellemébe épen azért bemélyedni soha sem tudó idegen ajku nagy többségnek még a legbúzógobb tanár sem nyújthat?

S ha figyelembe vesszük, hogy Besztercze-Naszódmegye 4913 km² területen a 104.637 főnyi népesség mily erdős völgyzugokban szóródik szét s hogy a bukoviniai és máramarosi határszélről mennyi költiséggel, idővesztéssel érheti el a megyét alig érintő szamosvölgyi vasút segítségével is a szomszédos magyar területeket s különösen a magyar középiskolákat, valóban álmélkodnunk kell azon, hogy az *állami középiskolák szépen gyarapodó sorozatából ez az annyira távol eső törvényhatóság* még mindig kimaradhatott. Pedig egymagában a 9100 főnyi lakossággal bíró *Besztercze* városa is, melyben 5517 német (szász), 2272 román mellett már tekintélyes arányú 1120 magyar is otthonát találja, rászolgálhatna erre az áldozatra. Hisz a népes törvényhatósági grémium a nem kevésbé népes kir. törvényszék s a többi állami hatóság mellett épenséggel két királyi erdőigazgatóság nyert ott alkalmaztatást. S ha idevesszük, hogy a 2697. l. számláló Naszódon is a szolgabíróság mellett kir. járásbíróság működik s ugyanazon völgyön Ó-Radna 3624 népességével bányahatósági, járásbíróági, szolgabírói személyzetével a világtól mennyire el van zárva, sőt a megye déli felében «*a sajoini káptalan*» néven ismeretes reformatus esperesség magyar enclavei a Mezőség északi feléről Beszterczere utalt tekintélyes népességgel, birtokossággal együtt mennyire megsínli a beszterczei állami gymnasium halogatását: azt a jó helyismerő előtt szinte felesleges is bizonyítgatni.

S a most *Désen* kialakulóban levő állami gymnasium a szomszédos Szamosújvárral együtt épen a nehéz közlekedési viszonyoknál fogva a beszterczevidékiekre sem nyújthatja a kívánt támogatást, a beszterczei nagyszámú hivatalnok családra pedig oly elviselhetetlen áldozatokat okoz, hogy a kik fiaik elvitelére szánhatják magukat, azok a kolozsvári gymnasiumok internatusaihoz folyamodnak s egy ideig legalább a beszterczei ll. a polgári iskolával segítenek magukon.

Besztercze culturalis fontosságát már 1848. előtt beigazolta a derék piarista rend, mely itt oly gymnasiumot és elemi iskolát tartott fenn, hogy nemcsak Besztercze vidéke, de le Désig a Szamosmellék úri rendje is ott taníttatta fiait s többi közt *Torma Károly* kiváló tudósunk is ott nyerte első oktatását. A Bach korszakkal felszínre került németség ezt az iskolát, mint a magyarság egyik szerény órszemét nem tűrhette, de épen ebből kifolyólag kétszeres kötelességet ró a jelenkorra a félszázad előtt

ott virágzott s valóban hézagot pótló gymnasium új életre keltésével gátat vetni annak, hogy a távoli végvidék népes hivatali testületeivel teljesen idegen ajkú művelődés áldozatául maradjon tovább is.

II.

És Besztercze-Naszódmegyével egészen egyenlő helyzetben találjuk a másik százsz törvényhatóságot: Nagy-Küküllőmegyét, illetőleg annak székvárosát: *Segesvárt*. A ki a Nagy-Küküllő rövid völgyén sűrű egymásutánban ismétlődő gymnasiumok számviszonyait mérlegeli, statistikailag igen feleslegesnek fogja nyilvánítani abbéli óhajtásunkat: hogy Segesváron még egygyel szaporítsuk a középiskolák máris túlhosszú lajstromát. Mert valóban szinte érthetetlen iskola pazarlás lepi meg itt a szemlélődőt, a mikor az alig 6414 l. számláló *Székely-Udvarhelyen* például közvetlen egymás szomszédságában két teljes t. i. egy római kath. és egy ref. *gymnasiumot* s betetőzésül még egy *főrealiskolát* is szemlélhet, a mennyivel épen kielégíthetnők az erdélyi többi vármegyék szükségleteit is. De a felekezeti alkotások százados hagyományainak sérthetlenségét tisztelve maga az állam is inkább segélyével erősíti ezen iskolacsoportot s a N.-Küküllő völgyén legutóbb legalább Erzsébetváros gymnasiumával sietett tért foglalni, hogy ne álmélkodhassék a művelt külföld tovább azon a szinte érthetetlen jelenségen, hogy Brassótól Gyulafehérvárig, illetőleg Nagy-Enyedig, épen az erdélyi részek szívébe nyúló 250 km. hosszú vonalon egyetlen *középiskola sem képviselte magyarságunkat*. De azért a Petőfi Sándor vérével áztatott fejéregyházi síktól le Balázsfalváig, ezen az alig 75 kilométernyi vonalon: helyes-e, észszerű-e megtérnünk azt, hogy három nemzetiségi gymnasium t. i. segesvári, medgyesi százsz ág. ev. és a balázsfalvi gör. kath. román érseki főgymnasium mellett, csak egyetlen magyar középiskolával rendelkezünk s akkora, olyan népszerűségű törvényhatóság, minő *N.-Küküllő* örvendetesen gyarapodó s a hivatalok nagy sokaságával túlszűfolt székvárosában, miként Beszterczén látók, akarva nem akarva német nyelvű műveltségre legyen rákényszerítve az a sok érdemes állami tisztviselő s a magyar iskoláztatást előszeretettel kereső százsz és román értelmiség. Mert vajmi messze vagyunk még azoktól a boldog időktől, a mikor a felekezeti és faji féltékenység odáig csökkenhet, hogy a magyarság faji suprematiájának s az állameszme fenntartásának őszintén meghódolva ott is olyan lelkesen zengjék az *Isten áldd meg a magyart*, mint saját iskoláinkban, s *Balázsfalván* az öreg *Rákóczy György* s *Apaffy Mihály* egykori fejedelmi kastélyából az érseki udvar befolyása ne ellensúlyozhassa legszentebb nemzeti aspiratióinkat.

A magyar államnak egyébként nemcsak joga, de egyenesen kötelessége a *Segesvárhoz* hasonló központokon saját fennhatóságunk és műveltségünk ilyenén nyomatékosabb tanujelűl is állami gymnasiumról

gondoskodni. A középiskolai törvény s még inkább a tisztviselői minősítési törvény korlátozó rendelkezései a közhivatalok kisebb fokozatait is annyi osztályvégzettséghez kötik, mennyit a polgári iskolák meg nem nyújthatnak. A mindenre jogosító omnipotens gymnasiumi érettségi tehát, tekintet nélkül annak származási helyére, ujkori *nemesi diplomaként* saját fajunk s főleg a régi vezető családok, a megyei kis birtosok háttérbe szorításával mind szembetűnőbb arányokban juttatja előtérbe éppen nagyszámú nemzetiségi középiskoláink jóvoltából s a nemzetiségi osztónődjak bőségével, a korábbi idők előjogai miatt nem versenyképes elemeket. Az államra és a magyarságra éppen azért nem lehet egészen közömbös, ha ekkora nagy területek kizárólag felekezeti és nemzetiségi érdekeket szolgáló gymnasiumok monopoliuma alá kerülnek.

Hisz már 1848 előtt nagyobb tért foglalt itt a magyar tanárság, mennyiben a piarista rend *Medgyesen* ép úgy, mint Beszterczen, gymnasiumot tartott fenn, melyet többi között *Dugonics András* tanárkodása is elhíresített. A közigazgatás reformjával *Segesvár* bevén át a N.-Küküllővölgy vezérszerepét, már tizezer főnyi folyvást növekvő népességével is képesült arra, hogy százados múltú ág. ev. német főgymnasiuma mellé egy állami főgymnasiumot nyerve az ott lakozó 2000-nyi magyarságot ezzel is erősítsük s nagyszámú hivatali exposituráinkkal az államiság hatékonyabb szolgálatára képesítsük az eddiginél is. Egyébként Nagy-Küküllő megyét terjedelme és népessége is méltóvá teszik erre a jóakaró figyelemre. Az 1876-iki megyei rendezés nem kevesebb, mint négy ősrégi széket forrasztott a volt Királyföldből az ujonnan teremtett *Nagy-Küküllő* megyévé s a Nagy-Küküllőtől le az Oltig terjedő igen nehezen járható hullámos dombvidéknek egyetlen primitív vicinálison kívül (*Szt.-Ágotáról* Segesvárig) más vasútja még a messze jövőben is alig leend. E nyugatról keletre is roppant messzire szétterülő megyébe olvasztották a volt Felső-fejérmegye apró magyar foszlányait, mint Börkösd, Segesd, Woldorf is s a 135 ezer főnyi lakosságnak több mint fele Kis-Küküllőmegye keleti felével együtt közgazdaságilag elválaszthatatlanul *Segesvárhoz* kapcsolódik. Mindezekből önkényt kiderül, hogy Wlassics minister nagyszabású reformterveibe a Segesvárra szóló állami gymnasium egy földrajzilag izolált nagy vidék javára oly nagyon beillik, hogy — jobb megoldás hiányában — még a székelyudvarhelyi főreáliskola áttelepítését is számításba vehetjük. A helyi érdekeltség tiltó sorompói daczára ugyis idő kérdése ezen iskola áttelepítése, mert a tanári kar önfeláldozó buzgalma daczára sem töltheti be az ott, a két más társintézet versenye közepette, hivatását oly mértékben, mint a hol más tannyelvű iskola kiegészítőjéül szolgálhatna. És *Székely-Udvarhelyen* a vitéz székelység fiainak sokkal előnyösebb volna a már annyiszor kérelmezett katonai vagy honvédségi reáliskola, megvalósítását a

Székelyföld összes képviselőjének programjába kellene foglalnia. A székelyudvarhelyi reáliskolának egyébként Kolozsváron is szebb jövőt tudnék jósolni, minthogy ott a kizárólag felekezeti középiskolák túlszűfoltosságának enyhítése mellett a tanárképzésnek is a most hiányzó gyakorló középiskola minőségében kiváló hasznára szolgálhatna s kielégíthetné azon tanáraink ambícióját is, kik az egyetem közelében tudományos kutatásokra vagy magántanári tevékenységre áhítoznak.

De bármiként alakuljon is a székelyudvarhelyi reáliskola sorsa, attól függetlenül is megérdemli Segesvár és vidéke az értesülésem szerint már szorgalmazott állami középiskolát.

III.

S a szóba hozott két százsz törvényhatóság mellett szabad-e Torda-Aranyosmegye jogos kívánalmairól is megfeleledkeznünk? Torda város maga Kolozsvár és Maros-Vásárhely után az erdélyi részek legmagyarabb vidéki városa, mert 11.080 lakosából (Uj-Tordán, Egyházfalván) 8541 tősgyökeres «kebeles» magyar polgár. Nyelvre érzelmre annyira izzó magyar, hogy a román liga vezérét, Ratiu Jánost, a híres memorandum perről visszaérkezőleg olyan fogadtatásban részesítette, mely után jobbnak látta a románság által észrevehetőleg kisajátítás alá vett N.-Szebenbe helyezni át a vezéri főhadiszállást. Torda vidéke is a legmagyarabb a székelység után s a volt *Aranyosszék* és toroczkói járás kerületekkel 40 ezernyi magyar tömböt alkot itt a Mezőség és az erdélyi Érczhegység oláhsága özönében. A megye alakulása azonban a gyors és olcsó közlekedést teljesen megghiúsítja, mert egy rövid vasuti szakasz kivételével tengelyen érintkezik az egész vármegye. Csakhogy a terepfejlődés a járható utaknak is legyőzhetetlen akadályokat támaszt. Így keleti fele a *Mezőség* dombvidékéhez tartozik, hol télvíz idején négyökrös fogatokkal is alig jutunk a szomszédságig. Nyugati felét az aranyosparti vadregényes mészsírték oly bevehetetlen fellegrárrá alkotják, a honnan 1848/49-ben a honvédség tömérdek kísérletei sem birták a havasi mocszást kiszorítani. Ez a vidék a mi *Cerna Goránk*, a honnan 1784 novemberében is a Hora lázadás pusztító lángja a Maros völgyére kicsapott.

Nehезezben bejárható megyénk tehát kevés van s épen azért a Tordával érintkező nagy vidék középiskoláját is ott keresi s annak hiányában a magyarság örök kárára a történelmi multtal bíró családokból is akárhány leszorul a közélet teréről s fajunkat a kívánt arányban nem erősítheti.

Torda város tehát mindenképen illetékes az oda kérelmezett középiskolára, hisz 1848 előtt a megye területén nem is egy, hanem két gymnasium működött, egyik Toroczkon, másik Tordán. Mindkettőt az

unitarius felekezet tartotta fenn s a torozkói szegényes helyzetében is olyan tanítványokat adott a hazának, mint aranyosrákosi *Székely Sándor*, ki «*A Székelyek Erdélyben*» című hőskölteményével Vörösmarty Mihályban Zalán futása eszméjét kelté életre; majd meg Brassai Sámuel az utolsó polyhistor. A torozkói unitarius gymnasiumot vagyoni hiány és szervezetlensége hervasztották el. A tordai algymnasiumot az unitarius egyházi főhatóság szintén pénzerő hiányában 1869-ben az államnak haszonbéresíttette ki, úgy gondolkozván, hogy a helyébe állított polgári iskolát egy költségükön fentartott latin nyelvtanár segítségével mégis csak gymnasiumi jellegre segíthetik.

Akkor ugyanis nem vehették számításba az 1883-al életbelépett középiskolai törvényt, melynek kiegészítő vizsgálati kényszere lassankint véget vetett a hazánk igen sok városában szerepelt amphibialis szervezetnek s a tordaiakkal megérteté, a mit igazán kár vala perczre is feledniök, hogy szép multú és nagy fontosságú városuknak teljes középiskolára kell törekednie, ha egyébért nem, legalább a hivatali személyzet és a város piaczára szoruló nagy környék kisbirtokossága s más intelligens elemei érdekében is.

A tordai gymnasium tehát nem várathat már sokáig magára s erre, hogy várapoztatott, rá is szolgált a nemes város azzal, hogy a mikor pár év előtt Wlassics Gyula minister reáliskolát ajánlott fel, holmi idejét múlta s a reáliskola jelenlegi szervezete felöli erős tájékozatlanságot eláruló «elvi álláspontok» kedvéért képesek valának elutasítani a minister ajándékát.

IV.

S ha már *Tordával* foglalkoztunk, ne vegyük-e sorba a szintén szőnyegre került abrudbányai algymnasium létjogosultságának kérdését is?

Abrudbánya Tordától majdnem 100, Gyulafehérvártól 83 kilométernyire, az Érczhegység labirynthjában elzárva, még a mai vasutas világban is alig juthat el egy nyári nap alatt a Maros terére. Vasúti kapcsolattal csupán Gyulafehérvártól *Zalatnáig* rendelkezik; de a Zalatnától következő 45 kilométerre esik épen az Érczhegység közel ezer méternyi gerincze a *Nagy hegy* (Deală mare) hágójával, melyen át óriás áldozatokkal tarthatják fenn az állami utat. Hisz Hegedüs Sándor mostani kereskedelemügyi ministerünk lehetne megmondója, hogy tavaszi áradások, nyári felhőszakadások után hányszor akad fenn napokra a közlekedés s hányszor kellett *abrudbányai képviselő* korában egész ékeszölását és befolyását latba vetni, míg különösen a mostani pénzügyminister *Lukács László* és a volt kereskedelemügyi minister *Lukács Béla* hathatós támogatásával Alsófejérmegyének az örökös fentartási

költséget igénylő útvonalra valóban gyengének bizonyult vállairól levehették.

Abrudbánya tehát annyira hegyek közé ékelődött, hogy bármelyik irányban közel 100 kilométerre esik a vasúti fővonalaktól s nagy költséggel és idővesztéssel kereshetik fel a szülők akár Gyulafehérváron, akár N.-Enyeden a gymnasiumokat. Ez a nagy elzártság idézte fel a havasi oláhság 1784. és 1849-ki mészárlásait is, minek következtében az egykori praeponderans magyarság számban s anyagi jólétben sokat hanyatlott, úgy hogy szellemi befolyását sem képes saját magára hagyatottan a régi idők erejével és kihatásával érvényesíteni. Egy állami gymnasium a tanári karból kisugárzó culturalis eszmékörrel, hazafúi irányítással véghetetlen nagy szolgálatokat tehetne a magyarság mellett az állam magasabb intencióinak is.

S a rég sóvárgott szellemi organismust ebben a hegyfalaktól övezett katlanban még igen számot tevő hivatali testületek és törekvő lakosság igényli *Abrudbányán* kívül is. Maga *Abrudbánya* ikerhelységével *Abrudfalvával* 7567 főnyi szintén tekintélyes, habár csak egyszerű bányász népességet mutat. A szomszédos Verespataknak, mely annyit szenvedett a multban s mely hazafiságának, vallási buzgalmának annyi áldozattal adja folyvást tanujelét 3361 lakossága van s miként ezt, épen úgy alig pár kilom. választja el *Bucsum* 4532 hányászlakosságát, melyet hajdani magyar-szász lakossága *Tőkefalvának* nevezett. És csak 8 kilom. odább az Aranyos mentén a már Torda-Aranyoshoz számító, de közgazdaságilag, szellemileg *Abrudbányához* tartozó *Topánfalva* 2500 főnyi lakosságában szolgabírói, járásbírói személyzet és valami négy erdőgondnokság népes testületével s az egész topánfalvi járásnak teljesen ide utalt 30 ezernyi lakosságával nem elég tekintélyes vidék arra, hogy épen szirtes hegyi jellegére utalással is kérhesse azt, mit 1848-ig Zalátnán a bányavidék algymnasiumával önerejükéből fenntartottak volt?

A krajnai hegykatlanok jellegével bíró *abrudbányai* környéket tehát jól felfogott állami érdekből sem tanácsos már sokáig várakoztatni, mert 1848/49 óta is, mióta a néplázadás itt az intelligentiát vérbefojtotta sokat hanyatlott befolyásunk s ezen a harcziás szellemű hegyvidéken a leendő gymnasium csekélyebb látogatottsága mellett is sokkal nagyobb hasznára váland államiságunknak, mint akárhány túlszűfolt más városi iskolánk.

S *Abrudbánya* a tudományosságnak már akkor világító oszlopa tudott lenni, mikor sok jelenlegi centrumunk még névleg is alig létezett. A reformáció idejében nemcsak iskolája virágzott, de nyomdával is rendelkezett, melynek emlékezetét Karádi Pál unitarius lelkésznek 1569-ben itt kiadott műve «Comaedia Balassa Mennihart Magyar Országai második választott Janus királtól» őrzi irodalomtörténetünkben. Ugyanakkor

az erdélyi négy bányaváros főhelyét Abrudbánya képezte s vezéri jellegét épen iskolás emberei kipusztultával vesztette el lassacskán.

És Abrudbányával sok tekintetben azonos geographiai helyzetben találjuk Gyergyó-Szt.-Miklóst, mely szintén algyrnasiumot szorgalmaz. *Gyergyó-Szent-Miklós* ugyanis a *Maros* medenczében annyira el van zárva, hogy a *Szász-Régen* felé kivezető 90. kilom. szűk völgynyíláson kívül mindenfelé jelentékeny hágókkal érkezhünk a 70—100 kilométerre eső szomszédos városokba. Magától a megyei székvárostól is a *Gerecze* vízválasztóján át 56 kilom. távolságban marad, úgy hogy egész utazás számba megy míg a világba kijuthatunk.

S ebben az oly nehezen elérhető medenczében *Gy.-Szt.-Miklós* körül 40 ezernyi szorgalmas, tanulékony lakosság küzd a mostoha anyafölddel. Fiaiból épen azért került ki annyiféle tanult pap, közhivatalnok és vitéz katona. S a gyergyószentmiklósi járásnál is elzártabb a határszélien a *tölgyesi* járás tiz ezernyi lakossága; sőt a szászrégeni járásnak felső része *Toplicza*, *Göde-Mesterháza*, *Palota-Ilva* vidékével szintén közelebb esik ide, mint saját hatósági központjához. Ilyenformán 60—70 ezernyi igen fogékony és tanulékony népesség centrumát képezi *Gy.-Szt.-Miklós*, mely a keleti határszorosok kereskedelmét intézi századoktól fogva. A néhai gubernium 1863-ba alreáliskolával próbált a vidék szellemi szükségletén segíteni. Minthogy azonban a székelység előszeretettel fordul a papi és tanítói pálya felé, ez az iskola nem állandósulhatott ott meg s 1871-ben polgári iskolának adott helyet. Ezen polgári iskola sem elégítheti ki azonban a magasabb iskolák felé törekvő székelység igényeit s az oda tervezett algyrnasium még mindig elevenen érzett hézagot fog ott betölteni.

*

S ha már az erdélyi részekben szorgalmazott középiskoláknál fennforgó geographiai és culturalis körülmények részletezésébe ereszkedtünk, nem mellőzhetjük teljes hallgatással a déli határhegység tövében, a már Romániába siető *Zsil* gyorsan fejlődő központján, *Petrozsényben* kezdeményezett algyrnasiumot sem. Ezen iskolával hivatalosan is érintkezve, tartózkodnom kell a petrozsényiek óhajtásának behatóbb méltatásától; de a közérdek szempontjából annyit mégis ki kell emelnem, hogy ezen mind élenkebben szorgalmazott iskola jelentőségét s az annak érdekében a helyi érdekeltség részéről hozott áldozatok becsét Petrozsény nagy izoláltságának, erős centrifugális helyzetének, az odaváló értelmiség és hivatali személyzet nehéz megélhetési viszonyainak figyelembevételével nélkül megítélni és méltányolni valóban alig lehetséges.

S ott a déli határszélről alig öt kilométernyi távolságban, a hova a legközelebbi vasuti fővonalról sem igen juthatunk el rövidebb idő alatt, mint a mennyit Budapestre a szélekről befutó gyorsvonatok igényelnek,

a magyar tudományosság képviselőjében is fontosabb szerep juthat egy hivatásáért lelkesülni tudó tanári testületre, mint normalis viszonyok közt kialakult avagy éppen százados *multra* utaló és megállandosult értelmiséggel rendelkező többi vidéki városainkban. Tény, hogy a Petrozsényhez hasonló helységek alig igényelhetnek középiskolákat, de állami és nemzeti érdekből az is felettébb fontos körülmény, hogy éppen az ilyen végekre sodródott tisztviselők és egyéb honoratorok fiainak megkönnyítsük az intelligens pályákra juthatást s ne dobjuk őket az elparlagosodás vagy éppen elnemzetlenedés martalékaiul!

Ha a megjelölt pontokat megszállva még a földrajzilag szinte felföldünkhöz számító régi Szörény megyében *Karán-Sebesen*, az odavaló gör. kel. püspökség és tanítóképző szomszédságában a már megszilárdult polgári iskola mellett is felállíthatnók az állami gymnasiumot, akkor valóban nem marad egyéb hátra, mint lelkes ügybuzgó tanárokkal ajándékozni meg ezen új szellemi forrásokat, kik tudásuk erejével, egyéniségük varázsával érvényesítsék is nemzeti művelődésünk suprematiáját s a magyarság iránt rokonszenvet keltsenek. A nemzetiségi kérdés legbiztosabb és legüdvösebb megoldását csakis ilyen tanári testületekkel remélhetjük. S itt, hol nem kevesebb, mint 13 idegen ajkú középiskola ellensúlyozásáról van szó, valóban nem sok halogatni valónk van az ajánlott szellemi góczpontok megszilárdítására. Csakhogy ha valahol, itt válik be igazában, hogy az iskola hatása a tanárok milyenségétől függ. Azért nagyon idején volna annak kimondása, hogy a tanárság színjava tekintse ambíciójának az ilyen örállomások elfoglalását s ne holmi kétes értékű fővárosi áthelyezések reménységével élesztgessük az ambíciókat, s jutalmazzuk a lelkes, önfeláldozó tanári és tudományos tevékenységet, hanem marasztaló *helyi pótlékokkal* ezeken a kiváló fontosságú pontokon biztosítsuk a lelkes és lelkesülni tudó tanárságot. Ilyen tanárok nélkül ugyanis a legbővebb utasítás is irott malaszt marad s a testvéresülés magasztos igéi még igen sokáig nem valósulhatnak meg éppen ezeken a vidékeken, hol állami biztonságunk és jövőnk legbiztosabb alapját a faji ellentétek elsimulásában s a sokféle nemzetiség, felekezetiség intézményeitől is élesztett féltékenység elenyészésében kereshetjük.

De hogy ezt a szebb és jobb jövőt minél előbb elérhessük erre nézve a felsorolt alkotások olyan előfeltételt képeznek, melyekre Wlassics minis-ter ékesszólásával és meleg ügyszeretetével a törvényhozás áldozatkész-ségét mielőbb kérnünk és remélnünk kell!

Déva.

TÉGLÁS GÁBOR.